

Naar een Netwerk Duurzaam Overijssel

Hoofdrapport: analyse, bouwstenen en contouren.

Susan Martens, Henk ten Holt, Harm Blanken, Eindrapport 18 mei 2012

Colofon

Titel:	Naar een Netwerk Duurzaam Overijssel Hoofdrapport: analyse, bouwstenen en contouren
Opdrachtgever:	Provincie Overijssel
Kenmerk/Projectnummer:	4008
Datum:	Eindrapport 18 mei 2012
Projectomschrijving:	Bureau ZET analyseert de resultaten van een ronde gesprekken met 41 potentiële participanten van het Netwerk Duurzaam Overijssel. Wat is de potentie van de respondenten voor het netwerk, welke ideeën hebben zij voor de aard en de vorm van het netwerk en wat denken ze er te halen en te brengen. Bureau ZET trekt conclusies en geeft de bouwstenen en contouren aan voor een te ontwikkelen Netwerk Duurzaam Overijssel.
Contactpersoon:	Wim Gerritsen (Provincie Overijssel)
Adviseurs:	Susan Martens, Henk ten Holt, Harm Blanken (Bureau ZET)

Postbus 31264
6503 CG Nijmegen

info@bureauzet.nl
www.bureauzet.nl

KvK: 5288964
BTW: NL8506.17.273.B.01
Triodos Bank: 1985.46.327

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Naar een Programma en Netwerk Duurzaamheidseducatie	1
1.2	Vraagstelling: verkenning potentiële aanbieders	1
1.3	Aanpak verkenning	1
1.4	Leeswijzer	2
2	Trends en ontwikkelingen in de context	3
3	Reflectie op de onderzoeksopdracht	5
4	Huidig ‘aanbod’ voor duurzame ontwikkeling en bestaande netwerkvorming	9
4.1	Belangrijke ‘kwaliteiten’ voor effectieve bevordering van duurzame ontwikkeling	9
4.2	De beschikbaarheid van inhoudelijke kennis en expertise	10
4.3	De beschikbaarheid van expertise m.b.t. sociaal instrumentarium	11
4.4	De beschikbaarheid van ‘toegang tot doelgroepen’	12
4.5	Beschikbaarheid van bijzondere locaties of accommodaties	13
4.6	Bevindingen over de beschikbaarheid van de kwaliteiten	13
4.7	Structuur: bestaande samenwerking en netwerkvorming rond duurzame ontwikkeling	13
4.8	Conclusies	14
5	Visies van respondenten op een nieuw te vormen duurzaamheidsnetwerk	15
5.1	Ambitie in relatie tot het netwerk duurzaamheid(seducatie)	15
5.2	Streefbeelden van het netwerk	15
5.3	Organisatie van het netwerk	16
6	Bouwstenen en contouren voor een Netwerk Duurzaam Overijssel	19
6.1	Reframing: van Netwerk Duurzaamheidseducatie naar Netwerk Duurzaam Overijssel	19
6.2	Richten – koers van het netwerk	20
6.3	Inrichten – bouwstenen voor de organisatie van het netwerk	21
6.4	Verrichten – activiteiten van het netwerk	22
	Bijlage 1 - Overzicht organisaties en respondenten	25
	Bijlage 2 – Gespreksnotitie	27

1 Inleiding

1.1 Naar een Programma en Netwerk Duurzaamheidseducatie

De provincie Overijssel wil samen met partners in de Overijsselse samenleving werken aan het vasthouden en ontwikkelen van de kracht van Overijssel: de regionale economie, de ruimtelijke kwaliteit, de sociale kwaliteit en het leefklimaat, met andere woorden: samen werken aan duurzame ontwikkeling. Het (toekomstige) programma voor Duurzaamheidseducatie Overijssel 2012 – 2015¹ moet helpen om de ambities van de provincie en haar partners op het gebied van duurzame ontwikkeling te realiseren.

Het programma gaat werken aan sociale instrumenten als communicatie, educatie, participatie en sociaal leren om bewustwording, kennisvergroting en houdings- en gedragsverandering te stimuleren op de thema's: klimaat en energie, water, gezonde en veilige leefomgeving, natuur en groen en cradle-to-cradle/afval.

Om tot een goed programma Duurzaamheidseducatie Overijssel 2012-2015 te komen en dit ook daadwerkelijk te kunnen uitvoeren is betrokkenheid van de juiste partners vereist: een goede kernstructuur van partijen die richting geven aan het programma en daaromheen een levendig en divers netwerk van partijen die (samen)werken aan communicatie en educatie voor duurzame ontwikkeling in Overijssel. De kernstructuur is in 2011 ingericht met een stuurgroep en een programmagroep, maar het netwerk moet nog vorm krijgen. Belangrijk is om bij dit netwerk, naast vertrouwde partners uit het NME-veld, ook nieuwe partijen te betrekken die helpen om invulling te geven aan innovatieve thema's, die andere doelgroepen weten aan te boren en die een talent hebben voor creatieve financiering.

1.2 Vraagstelling: verkenning potentiële aanbieders

Met het oog op de ontwikkeling van een Netwerk Duurzaamheidseducatie heeft de provincie Overijssel Bureau ZET gevraagd een verkenning uit te voeren naar aanbieders van duurzaamheidseducatie in de provincie Overijssel. Centrale vraag is in beeld te brengen welke partijen in de provincie (potentiële) kwaliteiten en competenties hebben om een rol te kunnen vervullen in de uitvoering van het (toekomstige) programma Duurzaamheidseducatie 2012-2015.

In dit rapport wordt het resultaat van deze verkenning uitgewerkt en brengen we in beeld welke partijen in Overijssel nu en in de toekomst een rol (kunnen) spelen in duurzaamheidseducatie, hoe deze partijen zich op dit moment tot elkaar verhouden, wat zij nodig hebben om zich verder te ontwikkelen en welke eisen zij stellen aan een netwerk voor duurzaamheidseducatie.

1.3 Aanpak verkenning

Voor deze verkenning zijn 41 interviews gehouden met bedrijven, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen, (semi)overheden, vrijwilligersorganisaties en burgerinitiatieven. Zie bijlage 1

---

¹ De naamgeving van het programma Duurzaamheidseducatie staat nog ter discussie. Op landelijk niveau zijn de voormalige programma's NME (natuur- en milieu-educatie) en LvDO (Leren voor Duurzame Ontwikkeling) in maart 2012 samengevoegd onder de naam 'DuurzaamDoor – Sociale innovatie voor een groene economie'.

voor een overzicht van de respondenten. In een eerdere fase van het onderzoek is in samenwerking met de begeleidingscommissie een longlist opgesteld van mogelijk te benaderen partijen, mede gebaseerd op de vijf speerpunten of kansrijke thema's voor duurzaamheidseducatie die zijn benoemd door de stuurgroep. Vervolgens is in onderlinge samenspraak een selectie van te interviewen partijen gemaakt. Bij de inventarisatie en selectie van partijen speelde de bij de begeleidingscommissie en het projectteam aanwezige kennis van de Overijsselse samenleving, de daarin actieve netwerken en organisaties/ (burger)initiatieven een belangrijke rol. De gemaakte selectie is daardoor enigermate toevallig te noemen en (inter)subjectief tot stand gekomen. Er bestaat dan ook geen pretentie van volledigheid of objectiviteit. Dit hoeft geen probleem te vormen zolang het uitgevoerde onderzoek wordt gezien als het startpunt van een open proces waarbij andere partijen kunnen aanhaken.

Alle respondenten zijn eerst per mail benaderd waarbij zij voorzien zijn van een toelichting op het onderzoek en de af te nemen vragenlijst (zie bijlage 2). Vervolgens is een afspraak gemaakt voor een telefonisch of face to face gesprek. De duur van de gesprekken liep uiteen van een half uur tot twee uur. Van de gesprekken is een schriftelijk verslag gemaakt dat ter verificatie en aanvulling aan de respondenten is gezonden. Niet alle respondenten maakten van die gelegenheid gebruik. De verslagen zijn als factsheets gebundeld in een apart bijlagenrapport.

Karakter gesprekken

De gesprekken bestonden in grote lijnen uit drie delen:

1. Beknopte basisinformatie over de respondent en organisatie (naam respondent, organisatie, organisatievorm, werkgebied, doelgroepen).
2. Meer diepgaande informatie over de organisatie/het initiatief (missie, werkvelden, relatie met duurzaamheidsthema's, belangrijke programma's, specialisme met betrekking tot sociaal instrumentarium, opdrachtgevers en samenwerkingspartners).
3. Visie op een Netwerk Duurzaamheidseducatie (algemene visie en eigen ambities, visie op netwerkorganisatie en (rand)voorwaarden voor succes, meerwaarde van een netwerk voor de eigen organisatie, eigen rol binnen een netwerk en positie binnen een netwerk).

De gesprekken vormden een eerste uitwisseling van ideeën over een Netwerk Duurzaamheidseducatie. De interviews hadden een verkennend karakter, er zijn geen formele standpunten of besluiten opgetekend.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 schetsen wij eerst enkele trends en ontwikkelingen vanuit de bredere context waarin het onderzoek plaatsvindt. Vervolgens reflecteren wij in hoofdstuk 3, vanuit de tijdens het onderzoek opgedane kennis en ervaringen, op de onderzoeksopdracht. In hoofdstuk 4 schetsen wij vervolgens een overall-beeld van de huidige situatie in Overijssel ten aanzien van het aanbod van partijen rond het thema duurzame ontwikkeling en de huidige mate van netwerkvorming. In hoofdstuk 5 gaan we in op de visies van respondenten op een nieuw te vormen netwerk rond duurzaamheid(-educatie). In hoofdstuk 6 schetsen wij bouwstenen en contouren voor een toekomstig Netwerk Duurzaam Overijssel op basis van de visies van de respondenten, onze ervaringen uit vergelijkbare projecten en onderzoeken en onze eigen analyse.

2 Trends en ontwikkelingen in de context

We schetsen hier vier belangrijke landelijke trends en ontwikkelingen die van invloed zijn op duurzaamheidseducatie in Overijssel.

Veranderende rol van de overheid in de energieke samenleving

De laatste jaren is sprake van een veranderende rolopvatting van de overheid. Het besef dat de overheid niet voor een snel antwoord op veel van de actuele duurzaamheidsvragen kan zorgen, is breed doorgedrongen. Meer dan in het verleden zal de overheid in het formuleren van oplossingen de dialoog en samenwerking moeten aangaan met partijen in de samenleving. De provincie en haar collega overheden geven wel contouren en strategische richtingen aan voor maatschappelijke opgaven, maar geen blauwdrukken voor de realisatie daarvan.

Eigen initiatief en zelfredzaamheid in de samenleving staan centraal. De rol van de overheid is: waardevolle initiatieven signaleren, deze adopteren, leerprocessen stimuleren, ontwikkelde kennis en leerervaringen openbaar beschikbaar maken, de opschaling van succesvolle initiatieven bevorderen en belemmeringen waar mogelijk wegnemen. Het gaat om ruimte bieden aan de energie in de samenleving. In het contact met burgers komen andere uitgangspunten centraal te staan. Zo verschuift het accent bijvoorbeeld van het creëren van draagvlak voor projecten en ideeën van de overheid naar het open staan voor en aansluiten bij wat burgers daadwerkelijk zelf drijft.

Ontwikkeling in inzet van burgers

Participatie en inzet van burgers (in de vorm van bewoner, consument, ouder, jongere) kent ook een ander karakter dan eerder het geval was. Waar voorheen nog veel gesproken werd over 'vrijwilligerswerk' constateren we nu dat termen als 'vrijwillige inzet', 'burgerinitiatief' en 'maatschappelijk ondernemerschap' de lading beter dekken. Men is minder geneigd lid te worden van een vereniging, maar kiest steeds meer flexibel de doelen, mensen en activiteiten waarmee men zich (tijdelijk) wil verbinden. Niet per se in de rol van 'burger' maar soms ook in de rol van werknemer of ondernemer. Om de energie uit de samenleving optimaal te benutten, is het ondersteunen, met elkaar verbinden en opschalen van uiteenlopende initiatieven van groepen burgers van belang. De (lokale) overheid kan hierin een belangrijke intermediaire en faciliterende rol spelen.

Verschuivingen in educatie

De manier waarop gedacht wordt over en gewerkt wordt met natuur- en milieueducatie is al enige tijd aan ontwikkeling onderhevig. Landelijk zien we een ontwikkeling in thematiek (van natuur en milieu naar duurzame ontwikkeling), in doelgroepen (van basisschoolkinderen naar een bredere doelgroep), werkwijze (van educatie naar ook participatie en communicatie) en in een verschuiving van aanbodgericht naar vraaggericht werken. Vanaf 2012 zullen de programma's NME en Leren voor Duurzame Ontwikkeling samengevoegd worden in het nieuwe programma 'DuurzaamDoor, Sociale innovatie voor een groene economie'. In de provincie Overijssel wordt hierop al aangesloten met het programma duurzaamheidseducatie. We vinden het zinvol hier op te merken dat bestuurders (wethouders), doelgroepen, maar ook steeds meer uitvoerders, vaak aangeven de term 'educatie' als beledigend te ervaren.

Meer doen met minder geld

Ten gevolge van de macro-economische ontwikkelingen hebben overheden en maatschappelijke organisaties te kampen met krimpende budgetten. Enerzijds leidt dit er toe dat men taken afstoot, anderzijds blijven veel ambities overeind. Dit geldt ondermeer voor ambities op het gebied van duurzame ontwikkeling. Om deze ambities te kunnen verwezenlijken is slimme inzet van de beperkte middelen een vereiste. Het met elkaar verknopen van doelen op verschillende beleids- en werkterreinen draagt hieraan bij. Overheden zijn op zoek naar projecten waar meerdere doelen tegelijkertijd gerealiseerd kunnen worden. Voorbeelden zijn projecten waarin groene en sociale doelen samengaan, waarin recreatie bijdraagt aan gezondheid of waarin het behalen van klimaat- en besparingsdoelen hand in hand gaan. Ook cocreatie met andere partijen die vanuit eigen middelen en mogelijkheden bijdragen is een veelgezochte strategie.

3 Reflectie op de onderzoeksopdracht

Kern van de opdracht aan Bureau ZET is in beeld te brengen welke partijen in Overijssel, als aanbieders van duurzaamheidseducatie, een rol kunnen spelen in de uitvoering van een programma Duurzaamheidseducatie en een rol kunnen en willen spelen in een netwerk op dat gebied. In deze verkenning zijn 41 organisaties en -initiatieven bevroegd op hun 'aanbod' in duurzaamheidseducatie en op hun visie op een toekomstig netwerk, hun eigen rol daarin en hun verwachtingen daaromtrent. De ruim veertig interviews geven niet alleen een beeld van de individuele organisaties, maar vormen gezamenlijk ook een bron van informatie over de tijdgeest en de visies, werkwijzen, wensen en behoeften van deze organisaties met betrekking tot een netwerk in Overijssel.

Vanuit deze brede oogst reflecteren wij in deze paragraaf, voordat we overgaan tot een feitelijke weergave van de interviewresultaten, eerst op een aantal elementen uit de onderzoeksopdracht.

Vraag-aanbod model

In de onderzoeksopdracht aan Bureau ZET ligt een min of meer klassiek 'vraag- aanbod model' van duurzaamheidseducatie verborgen: in beeld brengen wat de aanbiedende partijen zijn die kunnen inspelen op de vraag vanuit het programma. Het nemen van een vraag-aanbod model als vertrekpunt voor het stimuleren van duurzaamheid(educatie) en netwerkvorming op dit gebied, kent twee knelpunten.

Ten eerste is er op dit moment nog geen duidelijk gearticuleerde vraag naar het nieuwe, verbrede NME (duurzaamheidseducatie of duurzaamheidscommunicatie). De huidige opvatting binnen de NME-wereld is dat NME, zeker wanneer het inhoudelijk verbreedt naar duurzaamheid, goed bruikbaar is als sociaal instrument voor het duurzaamheidsbeleid. In deze visie kan een verbrede NME zich dus ontwikkelen tot een beleidsinstrument waarvan de inzet – bijvoorbeeld in een Programma Duurzaamheidseducatie - geprogrammeerd wordt op basis van door beleidvoerende overheden gearticuleerde vragen. Zo ver is het echter nog niet. Dit wordt mede veroorzaakt doordat (het klassieke) NME wel een sterk merk is voor de doelgroep basisscholen, maar niet als beleidsinstrument, en het vernieuwde, verbrede NME (Duurzaamheidseducatie in ruime zin) nog niet (algemeen) herkend wordt door vragende partijen. Het is daarom moeilijk voor gemeenten (en anderen) zich een concrete voorstelling te maken van wat zij aan een Netwerk Duurzaamheids-educatie zouden kunnen vragen, laat staan dat zij op dit moment al uiting kunnen geven aan een urgente behoefte op dit terrein.

Ten tweede roept het vraag-aanbod model bij de respondenten weinig enthousiasme op. De geïnterviewde organisaties hebben er meestal geen bezwaar tegen door een Programma Duurzaamheidseducatie opgenomen te worden in een 'kaartenbak' voor uitvoering van activiteiten op dit terrein. Maar ze vinden het tegelijkertijd niet de meest inspirerende, creatieve en vernieuwende manier om aan de slag te gaan met (het bevorderen van) duurzame ontwikkeling in de provincie Overijssel. Liever zien zij een model waarin uiteenlopende partijen gezamenlijk de agenda voor (het bevorderen van) duurzame ontwikkeling vormgeven en daarbij passende initiatieven ontplooiën.

Focus op duurzaamheidseducatie of op duurzame ontwikkeling?

Tijdens de interviews blijkt het voor respondenten makkelijker en inspirerender om te praten over een (of meerdere) netwerk(en) voor (het bevorderen van) Duurzaam Overijssel, dan over een netwerk voor Duurzaamheidseducatie. Voor de meeste respondenten is duurzame ontwikkeling van Overijssel het wenkend perspectief waaraan zij willen werken. Zij zijn gemotiveerd om samen met anderen concrete stappen te zetten in de maatschappelijke opgaven rond duurzaamheid in Overijssel. Het belang van samenwerking aan duurzame ontwikkeling wordt breed onderschreven. Geen enkele partij is in staat om alleen de maatschappelijke opgaven rondom duurzaamheid te realiseren. Duurzame ontwikkeling doe je samen, je hebt elkaar nodig. Alle partijen in de samenleving hebben daarbij een eigen rol en eigen (on)mogelijkheden.

Duurzaamheidseducatie of andere vormen van sociaal instrumentarium zijn een middel om een dergelijke samenwerking tussen uiteenlopende partijen, en daarmee een bredere maatschappelijke verandering, in gang te zetten. Het is voor de meeste partijen echter geen doel op zich.

De rol van sociale instrumenten bij samenwerking aan een duurzaam Overijssel

Wat is dan de rol van sociaal instrumentarium in het gezamenlijke streven naar een duurzaam Overijssel? Sociale instrumenten spelen op vier niveaus of manieren een rol:

1. Netwerken is zelf een sociaal instrument.
2. Sociale instrumenten laten een netwerk beter functioneren.
3. Een netwerk kan projecten opleveren waarin sociaal instrumentarium gebruikt wordt.
4. Een netwerk kan methodieken van sociaal instrumentarium ontwikkelen en verbeteren.

Ten eerste kan de ontwikkeling van een netwerk op zich zelf al gezien worden als de inzet van sociaal instrumentarium. Hiermee worden immers uitwisseling en ontmoeting tussen partijen georganiseerd om zo kennisdelen, deskundigheidsbevordering, inspiratie en samenwerking te bevorderen.

Op het tweede niveau is de inzet van sociaal instrumentarium (zoals communicatie, educatie en participatie) essentieel voor het goed functioneren van het netwerk zelf. De functie van een netwerk is het bevorderen van de sociale interactie tussen partijen. De sociale interactie is gericht op uitwisseling van belangen, standpunten en wensen, op gezamenlijke idee- en wilsvorming (= een gezamenlijke agenda of gedeeld idee) en op vertaling van agenda's en ideeën in concrete en haalbare programma's of projectplannen. Sociale interactie op netwerkniveau vindt plaats met behulp van sociale middelen en instrumenten zoals workshops, themabijeenkomsten, conferenties, excursies en social media.

Uit de interactie in een levendig netwerk komen concrete acties voort in de vorm van bijvoorbeeld de uitvoering van een project. Deze output van het netwerk wordt meestal uitgevoerd door een coalitie van partijen (vaak een kleine groep afkomstig uit het netwerk). Hierbij zal ook weer sociaal instrumentarium worden ingezet, bijvoorbeeld in de vorm van publieksvoorlichting, kennisoverdracht, praktijkstages, programma's voor ervarend leren, interactieve burgerparticipatie in een open planproces, educatieprogramma's, doelgroepenquêtes of –raadplegingen en dergelijke. Het daadwerkelijk dingen doen voor de Overijsselse samenleving is het derde niveau waarop sociaal instrumentarium wordt ingezet.

Op de drie bovenbeschreven niveaus werken de netwerkpartners niet **aan** sociale instrumenten maar **met** sociaal instrumentarium. In het verlengde hiervan is het wel mogelijk dat partijen op een vierde niveau werken aan de verdere ontwikkeling en toepassing van sociaal instrumentarium. Bijvoorbeeld doordat zij gezamenlijk optrekken in methodiekontwikkeling op dit vlak, hiervoor themabijeenkomsten organiseren, enzovoorts.

Functie van een netwerk voor duurzame ontwikkeling in Overijssel

“We kunnen niet meer geïsoleerd opereren, we kunnen het niet alleen. Je hebt elkaar nodig om je doelen te bereiken. En dat geldt niet alleen voor ons, het geldt ook voor alle anderen.” (citaat uit een van de interviews).

Bovenstaand citaat geeft het belang aan van samenwerking in het realiseren van de maatschappelijke opgaven rondom duurzaamheid. Het bevorderen van duurzame ontwikkeling is in essentie het bevorderen van sociale interactie tussen partijen gericht op het komen tot agendavorming, planontwikkeling en concrete samenwerking aan die maatschappelijke opgaven.

Een netwerk kan een belangrijke rol spelen in het verlenen van een richting en inhoudelijke focus aan het proces van duurzame ontwikkeling (rond een thema, in een gebied) en in het verlengde daarvan aan de totstandkoming van een door meerdere partijen gedeelde agenda. Om uiteindelijk de stap naar concrete samenwerking te kunnen zetten is het belangrijk dat verschillende soorten partijen binnen het netwerk zich achter zo'n agenda scharen (beleidsmakers, intermediaire organisaties, ontwikkelaars, financiers, uitvoerders). En dat deze partijen ieder vanuit de eigen rol, verantwoordelijkheid en competenties met de gesignaleerde opgaven aan de slag willen in de vorm van programmering, planontwikkeling en uitvoering. Een goed functionerend netwerk werkt als het bindmiddel tussen deze uiteenlopende partijen en biedt een platform voor uitwisseling en ontmoeting.

4 Huidig ‘aanbod’ voor duurzame ontwikkeling en bestaande netwerkvorming

Duurzame ontwikkeling vereist zoals gezegd samenwerking in het realiseren van de maatschappelijke opgaven rondom duurzaamheid. Geen enkele partij kan dat alleen omdat geen enkele partij over alle ‘kwaliteiten’² beschikt die daarvoor nodig zijn.

Op dit moment zijn er in de provincie Overijssel al verschillende organisaties op het gebied van duurzaamheidseducatie (in klassieke zin) actief. Naast deze organisaties zijn ook andere organisaties van belang voor dit onderzoek, sommige omdat zij kunnen bijdragen aan vernieuwing en verbreding van duurzaamheidseducatie (bijvoorbeeld naar sociale en economische duurzaamheid), andere omdat zij over kwaliteiten beschikken die kunnen bijdragen aan het effectiever maken van duurzaamheidseducatie (in ruime zin), bijvoorbeeld omdat zij expertise van sociaal instrumentarium of toegang tot een bepaalde doelgroep hebben. In deze paragraaf brengen wij in beeld in welke mate belangrijke kwaliteiten voor effectieve samenwerking aan duurzame ontwikkeling in Overijssel aanwezig lijken te zijn en in hoeverre er op dit moment al sprake is van netwerkvorming.

De resultaten die hier beschreven worden zijn gebaseerd op de 41 interviews met kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties, (semi)overheden, bedrijven en burgerinitiatieven in de provincie Overijssel. Voor meer inhoudelijke informatie over de geïnterviewde organisaties en hun specialiteiten op het gebied van duurzaamheidseducatie, verwijzen wij naar het Bijlagenrapport, waarin factsheets per organisatie zijn opgenomen.

4.1 Belangrijke ‘kwaliteiten’ voor effectieve bevordering van duurzame ontwikkeling

Het onderzoek is ingestoken vanuit de wens om het potentiële aanbod van organisaties voor een toekomstig Netwerk Duurzaamheidseducatie in beeld te brengen. Hierbij gaat het niet om één soort aanbod. De ‘kwaliteiten’ waarover organisaties beschikken, kunnen sterk uiteenlopen. De voor (bevordering van) duurzame ontwikkeling belangrijke ‘kwaliteiten’ kunnen in grote lijnen worden onderverdeeld in:

- Inhoudelijke kennis en expertise op het gebied van (het bevorderen van) duurzame ontwikkeling.
- Expertise met betrekking tot de inzet van sociaal instrumentarium.
- Toegang tot of bereik onder een doelgroep.
- Bijzondere locaties of accommodaties voor bezoekers, excursies.

Voor effectieve bevordering van duurzame ontwikkeling zijn al deze kwaliteiten nodig. De meeste organisaties zijn echter niet even sterk in alle vier genoemde typen kwaliteiten en veel organisaties beschikken vooral sterk over één of twee van de genoemde kwaliteiten. Zo is het mogelijk dat een organisatie veel kennis en expertise op energiegebied heeft, maar voor effectieve overdracht aan een doelgroep (bijvoorbeeld huurders in het lagere huursegment) behoefte heeft aan samenwerking met organisaties die gespecialiseerd zijn in kennisoverdracht én met organisaties die

² De term ‘assets’ dekt wellicht beter de lading dan de term ‘kwaliteiten’, maar is te Engels om vaak te gebruiken. Het gaat om het (kwantitatieve) vermogen van partijen om capaciteiten en talenten en middelen in te zetten.

toegang tot de doelgroep kunnen verschaffen. Een andere organisatie heeft bijvoorbeeld een goede toegang tot de doelgroep jeugd, spreekt de taal van de jeugd en weet informatie op een aansprekende manier over te dragen. Voor inhoudelijke vernieuwing van haar activiteitenaanbod zoekt zij echter samenwerking met organisaties die in de betreffende inhoud thuis zijn.

Uit de gegeven voorbeelden mag duidelijk zijn dat organisaties niet simpelweg in te delen zijn onder een van de typen kwaliteiten. We onthouden ons dan ook van een dergelijke indeling. Wel geven we hieronder per type kwaliteit een beeld van de mate waarin uit de inventarisatie naar voren komt dat deze op dit moment al beschikbaar is in Overijssel (en dus potentieel benut kan worden in een toekomstig netwerk).

4.2 De beschikbaarheid van inhoudelijke kennis en expertise

Inhoudelijk beslaat duurzame ontwikkeling het brede veld van ecologische, sociale en economische duurzaamheid. Dit terrein is zo breed dat nooit uitputtend geïnventariseerd kan worden in welke mate inhoudelijke kennis en expertise in Overijssel beschikbaar zijn. Voor het (toekomstige) programma voor Duurzaamheidseducatie Overijssel 2012 – 2015 zijn echter vijf centrale thema's benoemd (die vooral de planet-kant van duurzaamheid belichten): klimaat en energie, water, gezonde en veilige leefomgeving, natuur en groen en cradle-to-cradle/afval. In de inventarisatie heeft hierop (enig) accent gelegen, vooral door de selectie van partijen voor interviews.

De genoemde thema's worden allemaal door meerdere partijen opgepakt. Dat wil overigens niet zeggen dat altijd kennis en expertise beschikbaar zijn over de volle breedte van het thema. Sommige organisaties en/of burgerinitiatieven richten zich bijvoorbeeld op heel specifieke deelthema's (bijvoorbeeld zonnepanelen of vlas). Ook is op sommige van de vijf thema's meer activiteit zichtbaar dan op andere thema's. Zo is energie voor veel burgerinitiatieven een belangrijk onderwerp. Dat heeft deels te maken met de aanwezigheid van handelingsperspectief (op dit onderwerp kun je ook daadwerkelijk wat veranderen) en deels met de aanwezigheid van externe prikkels zoals subsidieregelingen.

Van belang is ook om op te merken dat de vijf thema's lang niet altijd thematisch worden opgepakt. Vaak zien we dat (een deel van de) thema's onderdeel vormen van een integrale benadering, bijvoorbeeld in het kader van MVO, duurzame landbouw of de creatie van een duurzaam dorp.

Verder valt op dat een aanzienlijk deel van de geïnterviewde partijen zich niet of nauwelijks bezig houdt met de vijf genoemde thema's. Dat wil niet zeggen dat ze niet met duurzaamheid bezig zijn. Bij veel van deze partijen, bijvoorbeeld bij vrouwen- en jongerenorganisaties of bij bedrijven/bedrijfsorganisaties, ligt de focus echter op sociale en/of economische duurzaamheid. Dergelijke partijen kunnen ten opzichte van de bestaande, meer planet-gerichte organisaties, dus een verrijking en verbreding van inhoud betekenen.

Ook is gesproken met enkele organisaties die zich naar eigen zeggen niet of nauwelijks (of niet meer) met duurzaamheid bezig houden³. Het gaat daarbij vaak om doelgroeporganisaties die uitdrukkelijk vraaggericht werken ten behoeve van hun achterban.

Binnen de groep van organisaties die primair over inhoudelijke kwaliteiten beschikken, valt op dat zij zich vrijwel altijd gespecialiseerd hebben in ecologische, sociale dan wel economische duurzaamheid (of deelonderwerpen daarbinnen)⁴. De verbinding tussen sociale en economische duurzaamheid is daarbij vaak sterker dan die tussen ecologische duurzaamheid aan de ene kant en sociale of economische duurzaamheid aan de andere kant. Wel zijn er diverse recente initiatieven waarin, vaak op projectniveau of in een specifiek programma, partijen onderlinge samenwerking zoeken en bruggen slaan tussen de drie invalshoeken van duurzaamheid. In die zin is er duidelijk sprake van een begin van netwerkvorming.

4.3 De beschikbaarheid van expertise m.b.t. sociaal instrumentarium

Het vertrekpunt voor dit onderzoek ligt bij het sociale instrument 'duurzaamheidseducatie'. Vanuit de vaak belangrijk gevonden wederkerigheid en vraaggerichtheid in het contact met de doelgroepen, voelen veel geïnterviewde partijen zich niet zo sterk verwant met de term *duurzaamheidseducatie*. De respondenten associëren educatie vaak met een schoolse setting, aanbodgericht werken en het klassieke zender-ontvanger model (vraag-aanbod). Veel partijen werken in de uitvoering van hun activiteiten juist in de context van het dagelijks leven en streven naar het bieden van handelingsperspectief en het gezamenlijk bewerkstelligen van innovatie. Hier hoort een breed scala aan sociale instrumenten bij, variërend van voorlichting, training, ervarend leren, de inrichting van werkgroepen, ondersteuning van vrijwilligers, het bieden van 'open space', tot aan het werken met burgerparticipatie in open planprocessen, doelgroepenquêtes, op duurzaamheid gerichte certificeringssystemen of de verspreiding van energiebesparingspakketten.

Er zijn in de loop der jaren veel verschillende methoden en technieken ontwikkeld gericht op bewustwording, houdings- en gedragsverandering (al dan niet vanuit het klassieke zender-ontvanger model). Competenties voor de inzet van deze sociale instrumenten zijn ruim beschikbaar bij partijen in de provincie Overijssel. In de meeste gevallen staan deze competenties niet op zichzelf maar zijn zij ontwikkeld in het contact met de doelgroep. Met andere woorden: veel doelgroepgerichte organisaties beschikken, het zal niet verbazen, ook over het geëigende sociale instrumentarium om de doelgroep effectief te benaderen. Daarnaast zijn er ook enkele organisaties die zich voornamelijk of mede gespecialiseerd hebben op expertise in de toepassing van sociaal instrumentarium. Dit geldt bijvoorbeeld voor Talentvol Ondernemen en Outdoor Challenge Park ('ervarend leren'-programma's) en Groene Kennispoort Twente (werkt aan verbindingen tussen de 5 O's: overheden, onderwijs/ onderzoek, ondernemers en omgeving). Tevens heeft de ontwikkeling van specifieke methodieken voor burgerparticipatie de aandacht van enkele partijen.

³ Hieraan mag niet de conclusie worden verbonden dat deze partijen niet interessant (kunnen) zijn voor een Netwerk Duurzaam Overijssel. Zij kunnen bijvoorbeeld belangrijk zijn voor toegang tot een doelgroep.

⁴ Een van de weinige uitzonderingen is LTO Noord Projecten.

4.4 De beschikbaarheid van ‘toegang tot doelgroepen’

Effectieve duurzaamheidscommunicatie vereist betrokkenheid van groepen in de samenleving. Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat alle denkbare groepen in de Overijsselse samenleving zich ofwel zelf georganiseerd hebben, ofwel dat zij bediend worden door een of meerdere aanbieders van (op duurzaamheid gerichte) doelgroepcommunicatie. Via deze organisaties zijn de meeste doelgroepen te bereiken. We constateren vanuit dit perspectief geen opmerkelijke ‘witte vlekken’.

Een belangrijk deel van de geïnterviewde partijen bestaat uit doelgroep(gerichte) organisaties. Wederkerigheid in het contact met de doelgroep staat voor hen centraal. Ook vraaggericht werken is een belangrijk punt. Respondenten zijn van mening dat activiteiten moeten aansluiten op vragen en behoeften van de doelgroepen en dat doelgroepen profijt moeten hebben van de activiteiten op het gebied van duurzaamheid. De mate waarin deze organisaties een duurzaamheidsagenda hebben en de thema’s die daarop voorkomen, zijn daarmee sterk afhankelijk van wat er leeft binnen de eigen doelgroep.

Naast de meer traditionele doelgroeporganisaties zijn er diverse verbanden tussen personen en/of organisaties rondom specifieke projecten of activiteiten, zoals de gezamenlijke aankoop van zonnepanelen op wijk- of stadsniveau of de inrichting van een stukje openbare ruimte. Deze verbanden hebben vaak een tijdelijk karakter en worden beëindigd wanneer ‘de klus geklaard is’. Een deel van de betrokkenen wordt vervolgens weer actief in een andere setting. Deze dynamiek is kenmerkend voor de energieke samenleving. Mensen zetten zich gedurende enige tijd in voor een actueel onderwerp waarbij zij zich betrokken voelen en richten hun aandacht daarna weer op andere zaken waarbij zij de opgedane kennis en ervaring opnieuw inbrengen.

Tenslotte valt op dat doelgroeporganisaties vaak sterk georganiseerd zijn op basis van het principe ‘vereniging in eigen kring’. Lokale organisaties voor jongeren, vrouwen, boeren of bedrijven hebben zich vaak georganiseerd in regionaal, provinciaal en/of landelijk verband. Diverse vrouwenorganisaties werken met elkaar samen via het Vrouwenplatform Carree. Verenigingen van plattelandsjongeren hebben zich verenigd in Plattelandsjongeren Overijssel dat zich weer heeft verenigd in Plattelandsjongeren.nl. Plaatselijke belangenverenigingen, dorpsraden, buurt- en dorpshuizen hebben zich verenigd in de Overijsselse Vereniging voor Kleine Kernen. Ook bestaan er diverse bedrijfsnetwerken die geografisch, sectoraal of thematisch zijn georganiseerd (bijvoorbeeld de Industriële Kring Twente, of VNO NCW Stedendriehoek).

Dergelijke ‘verenigingen in eigen kring’ zijn te zien als doelgroepnetwerken. Ze bieden een uitgebreide infrastructuur waarlangs de doelgroep op verschillende schaalniveaus te benaderen is. In de meeste gevallen gaat het hierbij om generieke, niet specifiek op duurzaamheid gerichte netwerken, maar er bestaan ook enkele doelgroepnetwerken die zich rond duurzaamheidsthema’s hebben georganiseerd:

- Duurzame Dorpen
- Transition Towns.

4.5 Beschikbaarheid van bijzondere locaties of accommodaties

Gezamenlijk beschikken de geïnterviewde organisaties over een breed spectrum aan locaties en accommodaties die benut kunnen worden voor activiteiten.

- Bezoekerscentra – Natuuractiviteitencentrum
- Excursielocaties
- Buurtmoestuinen
- Schooltuinen
- Wijken met zonnepanelen
- Innovatieve installaties voor duurzame energieopwekking
- Belevingspark
- Natuurgebieden
- Afvalbedrijf ROVA
- Kinderboerderijen
- Natuurspeelplaatsen
- Vergaderlocaties.

4.6 Bevindingen over de beschikbaarheid van de kwaliteiten

Er is een uitgebreide, zij het onvolledige, inventarisatie uitgevoerd waarin met een groot aantal organisaties is gesproken. Op basis daarvan komen wij tot een aantal bevindingen:

- In Overijssel zijn in ruime mate organisaties aanwezig die beschikken over kwaliteiten die van belang zijn voor (bevordering van) duurzame ontwikkeling
- Expertise met betrekking tot sociaal instrumentarium en toegang tot doelgroepen is zeer ruim aanwezig en lijkt redelijk dekkend. Voor de toegang tot doelgroepen zijn ingangen op meerdere schaalniveaus beschikbaar (van lokaal tot regionaal of provinciaal).
- Inhoudelijke kennis en expertise zijn eveneens in ruime mate aanwezig op alle in het programma Duurzaamheidseducatie genoemde thema's. Of hiermee ook exact de 'juiste' kennis voorhanden is, is moeilijker te waarderen omdat de benodigde kennis zeer sterk afhankelijk is van de uiteindelijke inhoudelijke agenda voor duurzame ontwikkeling.

Wij concluderen dat er geen aanleiding is om aan te nemen dat het schort aan de beschikbaarheid van belangrijke kwaliteiten voor het bevorderen van duurzame ontwikkeling. Op specifieke onderdelen kunnen er natuurlijk lacunes zijn.

4.7 Structuur: bestaande samenwerking en netwerkvorming rond duurzame ontwikkeling

Voor effectieve communicatie over duurzame ontwikkeling is niet alleen van belang dat de benodigde 'kwaliteiten' aanwezig zijn maar ook dat zij optimaal benut worden. Inhoudelijke kennis, sociale instrumenten en toegang tot een doelgroep zijn te zien als schakels in een communicatieketen. Effectieve duurzaamheidscommunicatie vereist dat deze schakels verbonden worden tot een ketting. Daarvoor is verbinding en samenwerking nodig tussen partijen die elkaar veelal niet van nature ontmoeten. In welke mate en op welke wijze is er op dit moment in Overijssel sprake van dergelijke verbindingen en samenwerkingsverbanden? (In welke mate) is er al sprake van een Netwerk Duurzaam Overijssel of van thematische/regionale deelnetwerken? Als

hoofdcriterium om dat te beoordelen kijken we naar ‘verbindingen’ (buiten de eigen kring van gelijksoortige organisaties).

Vanzelfsprekend heeft elke organisatie verbindingen met de buitenwereld, anders zou zij geen reden van bestaan hebben. In die zin is elke organisatie een spin in het eigen netwerk. Voor effectieve bevordering van duurzame ontwikkeling is het eigen netwerk van een organisatie echter veelal onvoldoende. Daarvoor zijn verbindingen nodig naar organisaties die (andere) inhoud kunnen inbrengen, over (andere) sociale expertises beschikken of netwerk hebben in (andere) doelgroepen.

Wij zien op dit moment nog geen Netwerk Duurzaam Overijssel waarin verbinding centraal staat en dergelijke, ongelijksoortige organisaties elkaar op reguliere basis ontmoeten en zoeken naar samenwerking. Wel zien wij een groot aantal aanzetten tot en bouwstenen voor een dergelijk netwerk (rond thema’s en/of regio’s):

- Ook op dit moment komt het al geregeld voor dat ongelijksoortige organisaties rond duurzaamheid met elkaar samenwerken (bijvoorbeeld NMO, Sportservice Overijssel en Projecten LTO Noord). Vaak is daarbij sprake van samenwerking op ad hoc basis rond een specifiek project of programma.
- Er vormen zich ‘van onderaf’ diverse netwerken rond deelthema’s van duurzame ontwikkeling, vaak in de vorm van burgerinitiatieven (bijvoorbeeld energie, vlas).
- Er vormen zich ‘van onderaf’ diverse doelgroepnetwerken rond duurzame ontwikkeling (bijvoorbeeld duurzame bedrijvennetwerken, Duurzame Dorpen, Transition Towns).
- Er vormen zich ‘van onderaf’ regionale netwerken rond duurzame thema’s, bijvoorbeeld Groene Kennispoort Twente.
- Er vormen zich ‘van bovenaf’ regionale netwerken rond duurzaamheid, bijvoorbeeld Ruimte voor de Vecht.
- Er ontstaan nieuwe organisatievormen die zich primair richten op het verbinden van ongelijksoortige organisaties rond een (regionale) duurzaamheidsagenda, bijv. Groene Kennispoort Twente. Ook een organisatie als Greenwish werkt aan de koppeling tussen partijen met verschillende expertises en competenties.

We mogen op basis hiervan concluderen dat er op het gebied van duurzaamheid en duurzaamheidseducatie al diverse (aanzetten tot) deelnetwerken bestaan in Overijssel. Tegelijkertijd concluderen we dat dit vooral eerste aanzetten en bouwstenen voor een toekomstig netwerk zijn en dat er nog veel meer mogelijk is, zowel in de zin van thematische verbreding als in de zin van regionale dan wel provinciale dekking.

4.8 Conclusies

Op grond van de uitgevoerde inventarisatie trekken we twee conclusies:

1. De belangrijke kwaliteiten of middelen voor (bevordering van) duurzame ontwikkeling in Overijssel zijn aanwezig.
2. De uitdaging ligt in de benutting van de beschikbare kwaliteiten door de bevordering van verbindingen en samenwerking tussen de partijen die over deze kwaliteiten beschikken. Met andere woorden het stimuleren van netwerkvorming.

5 Visies van respondenten op een nieuw te vormen duurzaamheidsnetwerk

In de interviews hebben we partijen gevraagd naar hun visie op een (nieuw te vormen) netwerk van organisaties die gezamenlijk een impuls geven aan duurzaamheidseducatie (door de meeste respondenten verbreed naar duurzame ontwikkeling) in de provincie Overijssel. Op een enkele uitzondering na staan de bevraagde partijen positief tot heel positief tegenover de ontwikkeling van een of meerdere duurzaamheidsnetwerken.

Veel partijen zien voordelen in de onderlinge uitwisseling en kruisbestuiving en verwachten daar nieuwe ideeën van te krijgen. Ook zijn diverse partijen op dit moment zelf al op zoek naar verbreding van inhoud, doelgroepen en samenwerkingspartners. De vorming van een netwerk sluit direct bij deze behoefte aan. Verschillende partijen noemen dat een brede opvatting van duurzaamheid, zoals die tot stand komt in een netwerk van heel uiteenlopende partijen, op dit moment nodig is om daadwerkelijk innovatieve stappen te kunnen zetten.

Het enthousiasme voor een nieuw te vormen netwerk komt deels ook voort uit de verwachting dat het netwerk iets gaat opleveren. Specifiek gaat het dan om financiële middelen van de provincie en eventueel andere partijen. Anderzijds hebben veel partijen ook de houding: “Je krijgt terug wat je er in stopt”.

5.1 Ambitie in relatie tot het netwerk duurzaamheid(seducatie)

Voor respondenten is belangrijk dat het netwerk ondersteuning biedt aan het realiseren van de eigen ambities en doelstellingen op het gebied van duurzaamheid. Een klein deel van de respondenten heeft specifieke doelen met betrekking tot educatie en communicatie, maar voor het gros is dit vooral een middel op weg naar een doel.

Inspiratie is voor partijen belangrijk maar tegelijkertijd is er een breed uitgesproken behoefte aan netwerk dat *echte* kansen oplevert. Organisaties noemen bijvoorbeeld de mogelijkheid om nieuwe leden of klanten aan zich te binden, de uitvoering van gezamenlijke projecten en business cases, het ontwikkelen van alternatieve verdienmodellen of het binnenhalen van nieuwe inhoudelijke expertise.

Geïnterviewde organisaties vinden het verder belangrijk dat de activiteiten binnen het netwerk een duidelijke vertaling kunnen krijgen naar de eigen doelgroep (bijvoorbeeld vrouwen, plattelandjongeren), het moet ook voor hen wat opleveren. Voor vrijwilligersorganisaties geldt dit in het bijzonder, omdat de motivatie voor ‘algemene activiteiten’ zoals deelname aan een netwerk, daar direct gekoppeld is aan het nut ervan voor de eigen achterban.

5.2 Streefbeelden van het netwerk

In lijn met de eigen ambities en behoeften schetsen de geïnterviewde partijen streefbeelden van een toekomstig netwerk duurzaamheid(seducatie) die in grote lijnen met elkaar overeenstemmen:

- Deelnemers zijn gelijkwaardig en voelen zich gezamenlijk eigenaar van het netwerk.
- Het netwerk is opgebouwd rondom een gezamenlijk belang.

- Het netwerk heeft een concrete doelstelling en heldere thema's.
- Het netwerk heeft een sterke uitstraling, partijen willen er graag bij horen.
- Het netwerk levert zichtbare resultaten op en vergroot de zichtbaarheid van initiatieven op het gebied van duurzaamheid. (Het is meer dan een praatclub.)
- Er is financiële ruimte voor gezamenlijke activiteit.
- Binnen het netwerk is aandacht voor nieuwe financieringsvormen van duurzame initiatieven (zoals crowdfunding en revolverende fondsen).
- Er zitten draagkrachtige partners in het netwerk. Partijen hebben nog maar beperkt de ruimte om te 'investeren' (in tijd, geld, energie). Zij hebben daarvoor hun hoop gevestigd op provincie en gemeenten.

Geïnterviewde partijen realiseren zich dat het niet zondermeer eenvoudig is om bovengeschetst beeld om te zetten in werkelijkheid. Het belang van goed verwachtingenmanagement vooraf, richting potentiële deelnemers aan het netwerk, wordt dan ook benadrukt.

5.3 Organisatie van het netwerk

Respondenten brengen tegenstrijdige meningen naar voren over de organisatievorm die het best bij het streefbeeld past. We geven hier de grootste gemene deler weer:

- Het netwerk is interactief, het gaat dus niet alleen om het uitvoeren van activiteiten uit het Programma Duurzaamheidseducatie.
- Een hoog verdicht netwerk, waarin de contacten niet primair via één centrale partij lopen maar de deelnemers ook rechtstreeks contact hebben.
- Regelmatige ontmoetingen, ondersteund door sociale media, website en nieuwsbrieven.
- Om tot verdieping en concrete resultaten te kunnen komen is enige continuïteit in de doelen en inhoudelijke focus van het netwerk nodig.
- Meerdere respondenten merken op dat het voor het ontstaan en de ontwikkeling van het netwerk waarschijnlijk het beste werkt om klein te beginnen en dan door te groeien. Het is nodig een aantal jaar uit te trekken om het netwerk tot volle wasdom te laten komen.
- Een organisatievorm die ook kansrijk wordt geacht is een breed netwerk dat bestaat uit intensievere deelnetwerken. In de (thematisch of geografisch georganiseerde) deelnetwerken werken partijen samen aan agendavorming, concrete projecten en kennisuitwisseling. Hier kan ook aangesloten worden bij bestaande clusters van partijen en belangen. Kruisbestuiving tussen de verschillende deelnetwerken wordt met sociale media of periodieke bijeenkomsten gerealiseerd.
- Om burgerinitiatieven (en vrijwilligersorganisaties) goed te bedienen is waarschijnlijk een andere vorm vereist: open karakter, beperkte tijdsinvestering, mogelijkheid om ad hoc deel te nemen.

Interventies

De meeste respondenten zijn van mening dat het netwerk op enige manier gevoed moet worden om levendig te blijven. De volgende ideeën voor interventies zijn naar voren gebracht:

- Het regelmatig organiseren van ontmoetingen met (veel) partijen.
- Een alliantiemakelaar, die partijen rondom specifieke onderwerpen of belangen 'matcht'.
- Een facilitator/ moderator die de taak heeft regelmatig 'iets nieuws' in het netwerk in te brengen. Deze rol kan rouleren over verschillende deelnemers.

Trekker

Niet iedereen is van mening dat er een partij moet zijn die 'de kar trekt', maar een aanzienlijk deel van de geïnterviewden acht een trekker voor het netwerk noodzakelijk. Een deel van deze respondenten ziet deze rol het best ingevuld door een sterke bestuurlijke partij die ook de vraagkant van duurzaamheid vertegenwoordigt. Daarbij wordt gedacht aan een gemeente of de provincie. Anderen zijn van mening dat de positie van trekker ingevuld zou kunnen worden door een gevestigde niet-overheidspartij op het gebied van duurzaamheid.

6 Bouwstenen en contouren voor een Netwerk Duurzaam Overijssel

In dit slothoofdstuk reiken wij als onderzoekers bouwstenen aan en schetsen wij de contouren van een Netwerk Duurzaam Overijssel.

In de inleiding betogen wij dat de provincie een nieuwe opgave heeft: niet een netwerk duurzaamheidseducatie, maar een Netwerk Duurzaam Overijssel. Vervolgens beschrijven wij in de paragraaf 'Richten' welke doelen het netwerk volgens ons heeft. In de paragraaf 'Inrichten' geven we elementen aan voor de organisatie van het netwerk en in de paragraaf 'Verrichten' schenken we aandacht aan de mogelijke activiteiten van het netwerk.

6.1 Reframing: van Netwerk Duurzaamheidseducatie naar Netwerk Duurzaam Overijssel

In hoofdstuk 2 schetsten wij al de veranderende omgeving waarin de provincie op dit moment opereert. De laatste jaren is duidelijk geworden dat de overheid niet alleen aan de lat kan en moet staan voor het oplossen van allerlei knelpunten op het gebied van duurzaamheid en het bevorderen van een duurzame ontwikkeling. Hiervoor is de individuele en afgestemde inzet van heel verschillende maatschappelijke actoren nodig: bedrijven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en burgers. Deze partners in duurzame ontwikkeling staan op dit moment ook al aan de wieg van een enorm aantal duurzame initiatieven in allerlei maatschappelijke sectoren als water, energie, landbouw, onderwijs, wonen, gezondheid en industrie en voor uiteenlopende doelgroepen. Veelal bestaat de ambitie om daarin vervolgstappen te zetten: nieuwe doelgroepen aanboren, technologisch innoveren, opschalen enzovoorts.

Naast het formuleren van eigen beleid op het gebied van duurzaamheid is een belangrijke opgave voor de provincie (in samenwerking met andere overheden en partijen) dan ook om aan te sluiten bij deze energie in de samenleving en om – in lijn met de eigen beleidsdoelen – een impuls te geven aan initiatieven die dat nodig hebben. Met andere woorden versnellen, verbeteren, opschalen/ruim verspreiden, efficiënter laten verlopen en professionaliseren van wat er op duurzaamheidsgebied allemaal al leeft.

Om invulling te geven aan deze opgave kan de provincie niet volstaan met een visie op en programma voor duurzaamheidseducatie alleen. Het gaat om het versterken en versnellen van initiatieven en activiteiten die bijdragen aan een Duurzaam Overijssel door verbindingen en samenwerking tussen relevante partijen te bevorderen rond de doelen waarop de verschillende partijen elkaar kunnen vinden en waarvoor zij gemotiveerd zijn. Sociale instrumenten zoals communicatie, participatie, kennisuitwisseling en educatie kunnen daarbij een belangrijke rol spelen. Het opzetten van een netwerk voor duurzaamheidseducatie is daarmee te beperkt. Educatie is bovendien een term die snel populariteit verloren heeft bij overheidsbesturen: "Sympathiek, maar niet (meer) onze verantwoordelijkheid". Uit het onderzoek blijkt dat maar een zeer kleine minderheid van de respondenten de term educatie associeert met breed sociaal instrumentarium. (Educatie = kinderboerderij, leskist, excursie en milieuboodschap).

Het bevorderen van duurzame ontwikkeling is in essentie het bevorderen van sociale interactie tussen partijen gericht op het komen tot gezamenlijke agendavorming, planontwikkeling en

concrete samenwerking aan maatschappelijke opgaven en inhoudelijke thema's. De opgave is dan ook om een netwerk (in de breedste zin van het woord) Duurzaam Overijssel vorm te geven dat zich richt op versnellen, verbeteren, opschalen/ruim verspreiden, efficiënter laten verlopen en professionaliseren van wat er op duurzaamheidsgebied allemaal al leeft én op het bevorderen van creativiteit en nieuwe ideeën en impulsen voor duurzame ontwikkeling. Een dergelijk netwerk helpt overheden om hun beleid effectiever en efficiënter uit te voeren en het helpt initiatieven in de samenleving om sneller van de grond te komen en navolging te vinden.

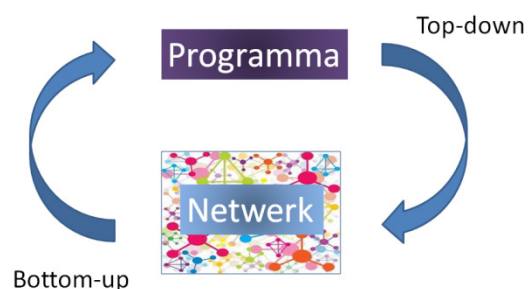
6.2 Richten – koers van het netwerk

Doel van het netwerk is het bij elkaar brengen van partijen en organisaties die willen samenwerken aan een Duurzaam Overijssel en het bevorderen van uitwisseling en interactie tussen deze partijen gericht op:

- Het (periodiek) ontwikkelen van een gezamenlijke agenda van concrete maatschappelijke opgaven.
- Het komen tot goede ideeën, concrete programma's en uitvoerbare plannen die bijdragen aan de gestelde opgaven.
- Het terugkoppelen en uitwisselen van ervaringen met de uitvoering.
- Uitvoering van gezamenlijke concrete activiteiten en projecten.

Relatie tussen het netwerk en het programma Duurzaamheidseducatie (DuurzaamDOOR)

Het netwerk heeft de functie om partijen bij elkaar te brengen die (grotendeels) zelfsturend en zelf-organiserend zijn. De samenwerking tussen partijen varieert van eenmalige bilaterale contacten tot vitale coalities die langere tijd blijven bestaan. Het programma faciliteert het netwerk en zorgt voor inhoudelijke impulsen. Die inhoudelijke impuls kan de vorm aannemen van beleidsvragen van overheden. Het gaat daarbij, zoals gezegd, nadrukkelijk niet om directieve top-down sturing, maar om het aanbrengen van een focus rondom specifieke duurzaamheidsvraagstukken en om de uitnodiging aan het netwerk om met deze specifieke uitdagingen aan de slag te gaan (eventueel gefinancierd vanuit het programma).

Andersom staat het programma ook open voor vragen en antwoorden uit het netwerk. Hier is sprake van bottom-up sturing waarbij maatschappelijke organisaties, burgerinitiatieven en bedrijven signalen afgeven aan de overheden die deel uitmaken van het programma. Van overheden wordt gevraagd om open te staan voor deze signalen en ze waar mogelijk te vertalen in eigen beleid en uitvoering.

6.3 Inrichten – bouwstenen voor de organisatie van het netwerk

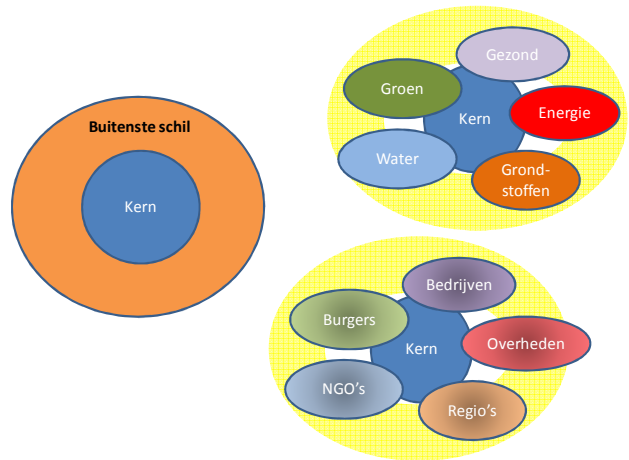
- Rol en positie overheden: De provincie en ook de gemeenten hebben meerdere rollen in het netwerk. Het is belangrijk die richting de netwerkpartners scherp te onderscheiden en daarover helder te communiceren:
  - o Rol als regisseur/kartrekker: (samen met anderen) zorgen voor een infrastructuur/netwerk/marktplaats en de cofinanciering van die infrastructuur op provinciaal respectievelijk regionaal/lokaal niveau.
  - o Rol als een van de netwerkdeelnemers met eigen vragen en een eigen aanbod (vanuit verschillende fasen van de beleidscyclus).
- Voor het hele netwerk geldt: klein beginnen en organisch groeien.
- Het lidmaatschap van het netwerk staat enerzijds open voor alle organisaties en individuen die voor zichzelf een actieve rol zien bij het streven naar een Duurzaam Overijssel. Partijen nemen deel op basis van vrijwilligheid en onbezoldigd. Anderzijds is er ook behoefte aan (deel)netwerken voor een besloten kring of afgeschermd discussiegroepen op internet (LinkedIn).
- Verschillende partijen voelen zich eigenaar van het netwerk en zijn bereid de kar te trekken (mogelijk is er wel één secretariaat of loket).
- Het netwerk heeft hieruit voortvloeiend meerdere en verschillende spinnen in het web/knooppunten (mogelijk ook fysiek).
- In een Netwerk Duurzaam Overijssel ontmoeten partijen elkaar op basis van gelijkwaardigheid en erkenning van de wederzijdse afhankelijkheid (niemand kan het alleen en duurzame ontwikkeling doe je samen). Partijen zijn niet in te delen in 'vragende partijen' en 'partijen met een aanbod'.
- Het netwerk wordt ondersteund met een digitale communicatie-infrastructuur
- Binnen het netwerk bestaan en ontstaan al dan niet tijdelijk vitale coalities rond specifieke thema's, gebieden of doelgroepen.
- Regionaal niveau versus provinciaal. Accent voor samenwerking ligt eerder op regionaal niveau, intensievere contacten. Op provinciaal niveau komen specialisten bij elkaar en minder frequent.

Eerste schets

Hier zetten we met een aantal trefwoorden en figuren neer hoe zo'n netwerk er mogelijk uit kan zien:

- In onze visie moet het netwerk niet één strak georganiseerde infrastructuur zijn, maar gaat het om het in beweging houden van allerlei bestaande netwerken en het voortdurend leggen van nieuwe verbindingen tussen die netwerken. Er zijn al inhoudelijke netwerken rond thema's, rond doelgroepen, geografische georiënteerde netwerken (regio's) en netwerken van bestuurders, ambtenaren en maatschappelijke organisaties. De verbindingen worden levendig gehouden door gerichte interventies als activiteiten, bijeenkomsten, gezamenlijke projecten, sociale media, nieuwsbrieven enzovoort.
- Het Netwerk Duurzaam Overijssel heeft een binnenste schil met diverse kartrekkers bestaande uit partijen met een kerntaak in duurzaamheid(educatie), waaronder provincie en gemeenten. Deze schil is verantwoordelijk voor de netwerkverbindingen, voor inhoudelijke focus en het geven van gerichte impulsen.

- Daaromheen zit een tweede schil van partijen met een deeltaak/neventaak in duurzaamheid(educatie). Deze deeltaak zal vooral gekoppeld zijn aan een specifiek duurzaamheidsthema en/of een bepaalde doelgroep. Deelnemers in de tweede schil van het netwerk zijn bedrijven, overheden, burgerinitiatieven en maatschappelijke organisaties. Ze zijn (mede)verantwoordelijk voor de (tijdelijke) infrastructuur ten behoeve van vitale coalities en dragen medeverantwoordelijkheid voor focus en impulsen aan het netwerk.

- Het benutten van de actuele mogelijkheden van sociale en interactieve media voor een digitale communicatie-infrastructuur ter ondersteuning van het totale netwerk.

Verbindingen tussen bestaande netwerken

Er zijn in de provincie al diverse deelnetwerken die raakvlakken hebben met duurzaamheid. Het loont om aan te sluiten bij dergelijke bestaande clusters van partijen waar al energie zit, er gezamenlijke belangen zijn en er mogelijkheden bestaan om daadwerkelijk samen te werken. Deze bestaande netwerken kunnen vervolgens aan elkaar geknoopt worden in een overkoepelend netwerk en samenkomen op een marktplaats/beursvloer waarin alle partijen zowel vragen kunnen stellen en impulsen kunnen geven als hun aanbod kwijt kunnen.

Zorg voor voldoende pullfactoren – een bescheiden budget

Actieve bijdrage van partijen aan een netwerk is niet vanzelfsprekend, vooral wanneer er voor betrokkenen meer dringende zaken spelen of er veel druk ligt op de organisatie. Partijen nemen deel aan en investeren in een netwerk wanneer daar voor hen wat te halen valt: kennis, interessante partners, een bijdrage aan het realiseren van de eigen doelstellingen, et cetera. Respondenten geven aan dat zij door de huidige context maar beperkt de ruimte hebben om tijd, geld en energie te investeren in het netwerk. Het opdoen van nieuwe kennis en de kans op samenwerking met nieuwe partners is waarschijnlijk niet voor alle partijen een voldoende pullfactor. De stuurgroep, als mogelijke initiator en medetrekker van het netwerk doet er wijs aan vooraf te bepalen of het bijvoorbeeld noodzakelijk is om aan een netwerk andere pullfactoren te verbinden, zoals een subsidieregeling, revolverend fonds of andere faciliteit. Daarvoor kan vanzelfsprekend de samenwerking met andere relatief draagkrachtige partners gezocht worden.

6.4 Verrichten – activiteiten van het netwerk

Welke interventies of activiteiten zorgen voor een levendig netwerk:

- Live bijeenkomsten (face-to-face) in allerlei soorten en maten: Inspirerende lezingen á la TedX, beursvloer met uitwisselingen projecten en matchmaking tussen nieuwe contacten, intervisiebijeenkomsten, 'open space'-bijeenkomsten.
- Sociale media: al of niet besloten LinkedIn-groepen, Facebookpagina's waardoor contacten makkelijk tot stand komen, discussies kunnen worden gevoerd en kennis kan worden uitgewisseld.
- Elektronische nieuwsbrieven en nieuwsberichten per mail.

- Essentieel is de gezamenlijke ontwikkeling en uitvoering van projecten en business cases. Netwerken moeten de deelnemers wat opleveren: welke combinatie van beleidsdoel-doelgroep-aanpak (product-markt-combinaties) kan concreet worden aangepakt en kan rekenen op een vraag of 'energie in de samenleving' (vraaggericht werken) en hoe komt de financiering tot stand. Enkele genoemde kansen (voor businesscases):
  - o Jongeren en bedrijven (battle for talent).
  - o Niet alleen planet maar ook sociaal-economisch (profit en people), zoals energiebesparing voor lagere inkomens.
  - o Lokale initiatieven voor duurzame energie (zonnecellen, biomassa).
  - o Vergroten zichtbaarheid: van belang voor bestuurders en bedrijven.
- Goede voorbeelden breed verspreiden, bijdragen aan professionalisering, zorgen voor een groter bereik van duurzame alternatieven, voorkomen dat het wiel 10x moet worden uitgevonden (dus efficiënter), aan goede initiatieven het laatste zetje geven, creativiteit losmaken door onverwachte partijen te verbinden.

Faciliteren van top-down en bottom-up initiatieven

Ten dele zullen uit een op uitwisseling en ontmoeting gericht netwerk vanzelf concrete activiteiten uitgevoerd door coalities van netwerkpartners volgen. De ervaring leert echter dat het helpt als de kern van het netwerk hier actief stuurt, bijvoorbeeld door belangen actief te matchen, partijen rondom een bepaald gebied bij elkaar te brengen of sessies gericht op een specifieke doelgroep te organiseren. Belangrijk is daarbij dat het netwerk niet alleen mogelijkheden brengt voor realisatie (lees: meestal financiering) van top-down beleidsvragen, maar ook voor goede plannen die van onderop komen.

Wat daar bij kan helpen is het faciliteren van mensen (oliamannetjes, verbindingsofficieren), die actief partijen bij elkaar brengen, meedenken over de eerste opzet van een project en dan de partijen zelf verder laten gaan.

Bijlage 1 - Overzicht organisaties en respondenten

Organisatie/initiatief	Respondent	Type organisatie/initiatief
Adviescentrum Metaal	Jeannette Levels	Stichting
Arcon	Frans van Ginkel	Stichting
Cogas Duurzaam bv	Ron van Hutten	Bedrijf (bv)
De Koppel	Ans Naber	Stichting Natuuractiviteitencentrum
De Ulebelt	Kor Braams	Stichting NME-Centrum
Duurzaam 24 TV / Newsbyte	Evert-Jan Beverwijk/ Marcel Flipse	BV & coöperatieve stichting i.o./ IP-gebaseerd Tv-kanaal
Duurzaam Netwerk Almelo	Sander Volkerink (gemeente Almelo)	Stichting/Open netwerkorganisatie van bedrijven voor bedrijven
Gemeente Enschede, ONS	Nicolette Hoogeveen	Gemeente
Gemeente Hengelo, Team Duurzaamheid	Wil Hendriksen	Gemeente
GGD IJsselland afdeling Milieu & Gezondheid	Nellie van der Stouwe	(Semi-)overheid
Greenwish	Ineke van Zanten	Stichting
Groene Kennispoort Twente	Dagmar Essing	Uitvoeringsorganisatie (project) van Regiocontract
Industriële Kring Twente	Arné Bagerman	Stichting, Netwerkorganisatie van bedrijven voor bedrijven
Jeugdwerkbureau STAP	Geja Taatgen	Stichting
Klapwijk Parkmanagement	Jankees Klapwijk	Bedrijf (bv)
Landschap Overijssel	Jessica Winter	Stichting
Natuur en Milieu Overijssel	Godelieve Wijffels	Stichting
NBvP, Vrouwen van Nu	Jenny Kruger	Vereniging, Vrijwilligersorganisatie
Openbaar Belang	Marije Mook	Corporatie (woningbouw)
Outdoor Challenge Park	William Segerink	Bedrijf (bv)
OVKK (Overijsselse Vereniging voor Kleine Kernen)	Anton Bosch	Vereniging met leden en donateurs
Pioneering	Bas van der Veen	Stichting
Plattelandjongeren.nl/ Plattelandjongeren Overijssel	Jeske de Kort	Landelijke resp. Overijsselse koepelvereniging van lokale afdelingen
Projecten LTO Noord	Hanneke Meester	Bedrijf (bv)/Projectenorganisatie
Rabobank Centraal Twente	Henny Nijenhuis	Coöperatieve vereniging van leden
Reggestroom Hellendoorn	Carin Brinker	Coöperatieve vereniging
ROVA	Dorine Borst	NV - Afvalbedrijf
RTV Oost	Marcel Oude Wesselink	Regionale publieke omroep
Ruimte voor de Vecht	Luc Jehee	Gebiedscommissie + projectorganisatie
Sportservice Overijssel	Hack Goettsch	Particuliere stichting zonder winstoogmerk
Stichting Duurzaam Heeten	Arnold Geerdink	Stichting/burgerinitiatief
Stichting Vlasmanifestatie	Trix Niesthoven/ Benno Buursink	Stichting/burgerinitiatief
Talentvol Ondernemen	Lies Willemsen	Project (van 2 basisscholen)
Transition Towns	Paul Hendriksen en	Internationaal netwerk met provinciale

	Tara Notenbomer	en lokale stichtingen.
Vitens	Peter Salverda	NV
VNO NCW Stedendriehoek	Dries Crama	Vereniging
Vrouwenplatform Carree	Willemien Peterman	Koepelorganisatie van 18 vrouwen- raden en –organisaties in Overijssel
Waterschap Regge & Dinkel	Marianne Langeslag	Overheid
YMCA	Froukje Meijer	Vereniging/Vrijwilligersorganisatie
ZijActief	Ina Scholma	Ledenvrijwilligersorganisatie
Zonhoven Deventer	Willem Seine	Stichting/burgerinitiatief

Bijlage 2 – Gespreksnotitie

Projectinformatie voor deelnemers aan interviews

Programma voor duurzaamheidseducatie Overijssel 2012-2015

De provincie Overijssel wil samen met partners in de Overijsselse samenleving werken aan het vasthouden en ontwikkelen van de kracht van Overijssel: de regionale economie, de ruimtelijke kwaliteit, de sociale kwaliteit en het leefklimaat, met andere woorden: samen werken aan duurzame ontwikkeling. Het (toekomstige) programma voor Duurzaamheidseducatie Overijssel 2012 – 2015 moet helpen om de ambities van de provincie en haar partners op het gebied van duurzame ontwikkeling te realiseren. Het programma gaat werken aan sociale instrumenten als bewustwording, communicatie, educatie, participatie, sociaal leren en gedragsverandering op thema's als klimaat en energie, water, gezonde en veilige leefomgeving, natuur en groen, cradle-to-cradle/afval.

De context: van NME en LvDO naar Duurzaamheidseducatie (werktitel)

De provincie Overijssel participeert in twee landelijke programma's die werken aan sociale instrumenten voor duurzame ontwikkeling: het programma Natuur- en Milieueducatie (NME) en het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling (LvDO). Deze twee programma's worden samengevoegd. Het nieuwe programma dat nog volop in ontwikkeling is, zet zich in voor de verdere ontwikkeling van het sociaal instrumentarium met als doel dat mensen de competenties hebben om bij te dragen aan een duurzame samenleving. De volgende kenmerken zijn van belang:

- De thematiek van natuur en milieu verbreedt zich tot duurzame ontwikkeling, de balans tussen 'people, planet en profit'.
- Doelgroepen en partners bevinden zich in de hele samenleving: niet alleen het onderwijs, maar ook bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, overheden, burgers.
- Het gaat dus niet alleen om educatie maar ook om de dialoog met partijen in de samenleving en actieve participatie van de samenleving bij het realiseren van duurzame ontwikkeling (ruimte bieden voor en stimuleren van eigen verantwoordelijkheid en eigen initiatieven).

De ontwikkeling van duurzaamheidseducatie zal in de komende jaren in belangrijke mate bepaald worden in een netwerk van enerzijds vragende partijen die belang hebben bij duurzaamheidseducatie als instrument voor ondersteuning van hun beleid voor duurzame ontwikkeling en anderzijds aanbieders van duurzaamheidseducatie die beschikken over kennis, competenties of netwerken om tot effectieve communicatie en dialoog met de Overijsselse samenleving te komen.

De provincie Overijssel ziet het als haar rol en verantwoordelijkheid om in samenwerking met haar partners de transformatie van NME naar duurzaamheidseducatie vorm te geven. Vanuit haar (tijdelijke) regierol zet de provincie in op een verbreding van NME naar duurzaamheidseducatie.

Op weg naar een (vernieuwd) netwerk

Om tot een goed programma Duurzaamheidseducatie Overijssel 2012-2015 te komen en dit ook daadwerkelijk te kunnen uitvoeren is betrokkenheid van de juiste partners vereist: een goede kernstructuur van partijen die richting geven aan het programma en daaromheen een levendig en

divers netwerk van partijen die (samen)werken aan communicatie en educatie voor duurzame ontwikkeling in Overijssel. De kernstructuur is onlangs ingericht met een stuurgroep en een programmagroep maar het netwerk moet nog vorm krijgen. Belangrijk is om bij dit netwerk, naast vertrouwde partners uit het NME-veld, ook nieuwe partijen te betrekken die helpen om invulling te geven aan innovatieve thema's, andere doelgroepen weten aan te boren, een talent hebben voor creatieve financiering etc.

De provincie Overijssel heeft Bureau ZET gevraagd in beeld te brengen welke partijen in de provincie (potentiële) kwaliteiten en competenties hebben om een rol te kunnen vervullen in de uitvoering van het (toekomstige) programma Duurzaamheidseducatie 2012-2015.

Resultaat van de verkenning is een rapport waarin in beeld wordt gebracht welke partijen in Overijssel nu en in de toekomst een rol (kunnen) spelen in duurzaamheidseducatie, hoe deze partijen zich op dit moment tot elkaar verhouden, wat zij nodig hebben om zich verder te ontwikkelen en welke eisen zij stellen aan een netwerk voor duurzaamheidseducatie.

Interviews met mogelijke partners in een vernieuwd netwerk

Belangrijke stap in de verkenning van een toekomstig Overijssels netwerk voor duurzaamheidseducatie is het voeren van gesprekken met (potentiële) aanbieders van communicatieactiviteiten die een mogelijke rol spelen in zo'n netwerk.

We gaan het gesprek aan met organisaties uit het bedrijfsleven, burgerinitiatieven, partijen die zich bezig houden met duurzame gebiedsontwikkeling, energie, water, gezondheid, natuur en landschap, afval en media.

Gespreksonderwerpen zijn o.a.:

- Identiteit en 'core business'
- Programma's/activiteiten van uw organisatie op het gebied van duurzaamheidseducatie (thema's, doelgroepen, samenwerkingspartners, opdrachtgevers etc.)
- Eisen en wensen t.a.v. een Overijssels netwerk voor duurzaamheidseducatie
- Visie op duurzaamheidseducatie in Overijssel en de mogelijke, eigen rol daarin.
- Aanbod en meerwaarde voor het netwerk

Verwerking resultaten interviews

Van elk gesprek wordt verslag gedaan door het invullen van een 'netwerkkaart' (potentiële positie in het netwerk, doelgroepen, specialiteiten etc.) die met de geïnterviewde gecheckt wordt (per mail). Tevens worden de ambities, eisen en behoeften van de potentiële netwerkpartners in beeld gebracht en door het projectteam beknopt samengevat. Deze projectfase leidt tot een overzicht van de mogelijke partners in een vernieuw(en)d netwerk voor duurzaamheidseducatie in Overijssel.

Vragenlijst

Identiteit en 'core business' (algemeen)

- Wie bent u en waar richt u zich op?
- Welke vorm heeft uw organisatie? Overheid, stichting, bedrijf, vrijwilligersorganisatie, kennisinstelling, netwerkorganisatie, etc.
- Wat is uw werkgebied? Landelijk, provincie, streek, gemeente, etc.
- Wat zijn de belangrijkste inhoudelijke werkvelden?
- Op welke doelgroep(en) richt u zich?
- Wat is uw specialisme m.b.t. sociaal instrumentarium: communicatie, participatie, educatie.

Programma's/activiteiten op het gebied van duurzaamheidseducatie (toegespitst op communicatie)

- Wat zijn de belangrijkste programma's/activiteiten op het gebied van duurzaamheidseducatie, nu en in de nabije toekomst?
- Op welke thema's en doelgroepen richt u zich? Structureel of ad hoc/op projectbasis? Bijv. bedrijven, consumenten, huurders of woningbezitters etc.
- Wie zijn uw opdrachtgevers en samenwerkingspartners?
- Welke resultaten boekt u (bijv. bereik onder de doelgroep, bewustwording, participatie, gedragsverandering)?

Visie op (een netwerk voor) duurzaamheidseducatie in Overijssel

- Bent u geïnteresseerd in een Overijssels netwerk voor duurzaamheidseducatie?
- Wat zou samenwerking in een netwerk uw organisatie of achterban moeten brengen?
- Waaraan heeft u het meest behoefte?
- Onder welke voorwaarden acht u een dergelijk netwerk levensvatbaar?
- Hoe moet het netwerk georganiseerd zijn?

Visie op eigen rol en positie in het netwerk duurzaamheidseducatie

- Aan wat voor rol in het netwerk denkt u voor uw eigen organisatie?
- Wat is uw positie in het netwerk? Centrum/periferie, gevestigd/nieuw, inhoudelijk/financieel/organisator, etc.).
- Welke rollen neemt u aan t.o.v. andere uitvoerders van duurzaamheidseducatie (bijvoorbeeld expertisecentrum, financier, ondersteuner etc.)?
- Wat heeft u een duurzaamheidseducatie-netwerk vooral te bieden? Wat is uw belangrijkste toegevoegde waarde? (bijvoorbeeld kennis, methodiek, netwerk, toegang tot een doelgroep, etc.);
- Welke andere 'assets' kunt u inbrengen in een duurzaamheidseducatie-netwerk (locatie, accommodaties, financiële middelen, goede contacten met bestuurders of bedrijven etc.)?

